

ІЗ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗКІВ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ ПОРІДНЕНИМИ РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ І БОЛГАРІЇ В 70 - 80 РР. ХХ СТ.

В сучасних умовах незалежна Українська держава твердо визначила основні пріоритети свого зовнішньополітичного курсу, метою якого є повноправне входження до європейської спільноти, всебічний розвиток інтеграції та вигідного співробітництва з усіма країнами. Тому вивчення та критичний аналіз набутого в минулі роки досвіду в цій сфері є актуальним завданням як в науковому, так і в суспільно-політичному відношеннях.

Відомо, що в 70-80-х рр. минулого століття великого поширення і популярності набули різноманітні форми зв'язків та співробітництва між порідненими областями і містами тодішньої УРСР та між адміністративними регіонами соціалістичних країн, зокрема з Болгарією. Не випадково, що в ті роки один із нових мікрорайонів Херсона був названий на честь болгарського міста-побратима Шумена, а в місті Шумені один із районів найменували Херсонським. Звичайно, цією роботою керували партійні організації обох країн. І проводилась вона під ідеологічними гаслами та підпорядковувалась політичним завданням. Але сьогодні маємо можливість об'єктивно і не заангажовано вивчати цей цікавий і багатогранний процес.

Слід відзначити, що в 70-80-х рр. минулого століття вийшло чимало робіт та збірників документів з такої проблематики [1]. Їх автори вивчали розвиток зв'язків з соціалістичними країнами із позицій марксистсько-ленінської теорії і бачили головну мету та цінність такої роботи в зміцненні пролетарського інтернаціоналізму, який є складовою частиною революційного процесу в боротьбі проти імперіалізму. Такий однобічний підхід відтісняв на задній план головне - зв'язки поріднених регіонів закономірно вели до зближення людей із різних країн, часто породжували справжню дружбу між ними, допомагали краще зрозуміти один одного і вирішувати важливі проблеми як у сфері виробництва, так і особисті. Не випадково сьогодні, після того як не стало країн соціалістичної співдружності, набуті дружні зв'язки між окремими людьми різних країн не припиняються, а навіть в нових умовах отримали ще кращу можливість розвитку з хорошою перспективою. Але коріння цих стосунків з'явилися ще в минулі часи.

Однак, в сучасній вітчизняній історіографії дана проблема не має достатнього відображення. Пояснюється це, зокрема і тим, що в перші роки незалежності багато чого із минулих здобутків розцінювалось як результат діяльності старого режиму, від якого треба скоріше і повніше відмежуватись, відкинувши разом з тим і те, що при вмілому використанні могло б стати в пригоді.

В даній статті, яка не претендує на вичерпність у дослідженні багатогранної проблеми, зроблено спробу висвітлити з позицій нових підходів її деякі аспекти.

Автор не вважає, що сьогодні потрібно відновлювати всі ті форми роботи, які застосовувались в досліджуваній період в діяльності партійних, державних і громадських організацій, і не ідеалізує їх. Але знати про них, як про частину нашої історії потрібно, щоб краще розуміти особливості того відрізка часу.

Визначальною сферою співробітництва між порідненими регіонами України та Болгарії була економіка. Тому провідна роль в цьому процесі належала трудовим колективам підприємств і організацій, колгоспів і радгоспів. Перші безпосередні контакти трудящих поріднених областей УРСР і округів НРБ почали налагоджуватись в кінці 50-х - на початку 60-х років, коли якраз зароджувалось поріднення окремих регіонів обох країн. Але тоді зв'язки між побратимами не були систематичними і довготривалими. Характерною рисою початкового періоду був чисельний ріст поріднених колективів. В 70-80-ті роки зв'язки значно розширились і поглибились,

з'явилися *цікаві* форми співробітництва. Найбільш поширеними серед них були такі як рух за право називатись колективом радянсько - болгарської дружби, конкурси професійної майстерності, трудові вахти в честь знаменних дат історії обох країн, інтернаціональні соціалістичні змагання, боротьба за своєчасну поставку експортних товарів, діяльність молодіжних клубів по професіям [2].

Систематично підписувались плани співробітництва, договори про соціалістичне змагання, підводились підсумки їх виконання. Не дивлячись на ряд недоліків у організації такої роботи, зокрема на її надмірну *заформалізованість та* ідеологізацію, люди різного віку охоче залучались до неї і щиро раділи обопільним успіхам.

Важливою особливістю співробітництва між порідненими регіонами і трудовими колективами було не лише вивчення кращого досвіду друзів, а й запровадження його у себе. Тому однією з найбільш поширених форм такої роботи став обмін делегаціями для вивчення взаємного досвіду в господарській, соціально - побутовій та інших сферах життя. Здебільшого склад делегацій був змішаним, до них як керівники звичайно входили партійні та радянські керівники, відомі господарники.

В 70-80-х рр. Болгарія в порівнянні з іншими країнами соціалістичного табору досягла певних успіхів у розвитку сільського господарства. Тому посланці з України з цікавістю вивчали тамтешній досвід. Наприклад, у 1971 р. із Ворошиловградської (тепер - Луганської) області в Перникський округ прибула група працівників сільського господарства для обміну досвідом роботи по впровадженню ефективних методів праці в землеробстві тваринництві [3]. Делегація із Сумської області в цьому ж році вивчала досвід створення агропромислових комплексів у Врачанському окрузі. Сумчани вивчали проблеми спеціалізації сільського господарства з метою застосування у себе в області. Зокрема, в результаті поїздки спеціалістів сільського господарства прийняли рішення, про укрупнення полів для кращого використання потужної техніки і сільськогосподарської авіації [4]. В майбутньому аграрії області неодноразово і успішно використовували досвід болгар. Так, у вересні 1980 р. облвиконком Сумської обласної ради народних депутатів прийняв рішення "Про використання досвіду болгарських друзів по вирощуванню кормової культури перко", в якій колгоспам і радгоспам області рекомендували вирощувати цю багату на білок кормову культуру [5].

В свою чергу, болгарські друзі також цікавилися питаннями, пов'язаними з сільським господарством в Україні. Наприклад, в серпні 1974 р. делегація із Шуменського округу НРБ вивчала досвід сільськогосподарського виробництва в Херсонській області [6]. В наступні роки така робота продовжувалась [7].

Українські делегації під час відвідувань поріднених регіонів знайомились із успіхами болгар по благоустрою міст і сіл, по організації роботи закладів торгівлі, громадського харчування і побуту. Як відомо, ця проблема була дуже актуальною для більшості людей, адже головні зусилля тодішнє керівництво спрямовувало на виробничі проблеми, тому соціальна сфера потребувала не лише збільшення фінансування, а й нестандартних нових підходів. Хорошим прикладом того, що зв'язки із порідненими регіонами приносять реальні позитивні результати, може бути перебування представників Тернопільщини в Сливенському окрузі восени 1971 р., де вони вивчали досвід благоустрою населених пунктів. Зокрема, делегатів зацікавила традиція проведення конкурсів по визначенню зразкової вулиці чи окремого двору. Після цього в Україні ініціатива болгар знайшла підтримку: і в містах і в селах з'явилися таблички з написом, що засвідчував зразковий стан вулиці чи будинку [8].

Із метою взаємного вивчення досвіду по розвитку місцевої промисловості, сфери комунально-побутового і медичного обслуговування місцеві органи влади направляли своїх співробітників у службові відрядження до Болгарії, обмінювались спеціалізованими групами туристів. В 1971 р. у відповідності з планом

співробітництва виконком міської ради Одеси організував разом з міською народною радою порту Варна обмін делегаціями працівників міського транспорту і торгівлі. При цьому було досягнуто домовленості про спрощену систему перетину кордону, як тоді це називалось на "без валютній основі" [9]. Це було ще одним кроком на шляху інтеграції і співробітництва між народами обох країн. В 70-80-х роках налагодились міцні дружні стосунки між Херсонською областю і Шуменським округом Болгарії. Між цими регіонами протягом тривалого періоду відбувався обмін делегаціями. Херсонці вивчали систему комунікативного обслуговування. Організацію торгівлі і побутового обслуговування, громадського харчування [10]. Це давало позитивні зміни в життєво важливих сферах, так як в порівнянні з Болгарією Україна та інші республіки колишнього СРСР значно відставала. Неодноразово відвідували один одного херсонці та шуменські медпрацівники [11].

З 1980 р. налагодились дружні зв'язки Кримської області з Русенським округом. Метою групи спеціалістів місцевої промисловості Криму, яка побувала в порідненому Русенському окрузі в травні 1983 р., був обмін досвідом у виробництві меблів, пластмасових виробів, а також у сфері пошиву одягу по індивідуальним замовленням. В кінці візиту було підписано договір, який, зокрема, передбачав періодичний обмін науково-технічною інформацією, сучасними технологіями і реалізацію прямих зв'язків між підприємствами [12]. В 1984 р. працівники торгівлі Кримської області обмінювались як делегаціями, так і товарами. Русенці відправили до Криму різних товарів на суму 500 тис. крб. - готового одягу, килимів, покривал, трикотажних виробів, консервів. На таку ж суму з Криму до Болгарії відправили виробів місцевої промисловості - телевізорів, дитячих велосипедів, товарів для дому [13].

Систематично обмінювались делегаціями і представники місцевої влади, вивчаючи досвід роботи органів місцевого самоврядування. Наприклад, в 1977 р. делегація Варнської народної ради ознайомилась з роботою постійних комісій Одеської обласної ради народних депутатів, була присутня на її засіданнях. Вивчався досвід місцевих рад Одеської області і по інших напрямках: робота депутатів, прийом громадян, функції виконкому та інше. Варнська народна рада розробила план заходів по обміну досвідом з органами місцевого самоврядування Одеської області, які були направлені для ознайомлення в інші регіони країни. Аналогічну діяльність успішно вели також інші окружні народні ради Болгарії [14].

У відповідності з планами дружніх зв'язків на 1976-77 роки делегації місцевих рад Херсонської області і Шуменського округу взаємно вивчали досвід роботи депутатських комісій, депутатських груп. Болгари запропонували при плануванні співробітництва на 1980-81 роки здійснювати зв'язки між місцевими адміністративно-територіальними одиницями Шуменського округу і райцентрами Херсонщини. Це їм було необхідно для укріплення і ствердження нової територіальної системи, і створення умов для того, щоб весь Шуменський округ мав дружні зв'язки з усією Херсонською областю [15].

В результаті співробітництва і обміну досвідом з'явилось і поширилось багато починів і ефективних методів роботи. Так у поріднених округах Болгарії в 70-80-х роках широко розповсюджувалась: Львівська система управління якістю продукції, рух наставників, метод госпрозрахунку міста Злобіна. Наприклад, у 1975 році Шуменські будівельники на комбінаті "Херсонбуд" вивчали досвід роботи В.М. Маяцького [16]. В наступні роки зв'язки Херсонських і Шуменських будівельників все більше розширювались і поглиблювались, систематично заключались договори про співробітництво і змагання не лише між окремими порідненими будівельними комбінатами, а й між окремими бригадами будівельників. Таким чином міцна дружба і взаємовигідне співробітництво зв'язували бригади Героя Соціалістичної праці СРСР М.Дашко і Героя Соціалістичної праці НРБ Ніколи Груєва [17].

Значного економічного ефекту було досягнуто в результаті впровадження в Болгарії досвіду бригадира докерів Іллічівського морського порту, Героя Соціалістичної Праці А.Барановського. Завдяки застосуванню його методу роботи продуктивність докерів у порту Варна зросла на 173 відсотки. Крім того, болгарські докери за прикладом українських друзів оволоділи кількома професіями [18]. В свою чергу, гірники шахти ім. Ілліча виробничого об'єднання "Стаханвугілля" Ворошиловградської області запозичили у болгарських друзів з Пернікського округу досвід організації змагання, метою якого було працювати без відстаючих. Це дало змогу шахтарям у 1979 р. добути 70 тис. тон вугілля понад план. В той же час болгарські шахтарі Пернікського округу вивчали ініціативу колективу шахти ім. Ілліча "Кожному колективу - фонд економії, кожному працівнику - особистий рахунок" [19].

Можливо, сьогодні ці приклади викликають іронію або ж ностальгію, але ми їх наводимо не для апологетики минулого, а для більш повного знання своєї історії.

В досліджуваний період отримала поширення і така форма співробітництва, як обмін робітниками безпосередньо на робочих місцях. У листопаді 1979 р. бригада прохідників Героя Соціалістичної Праці НРБ Георгія Ілієва працювала на робочому місці в бригаді Героя Соціалістичної Праці СРСР В.Зав'ялова в Донбасі. Болгарські гірники ознайомились з роботою місцевих шахт, а також організацією швидкісного проходження вугільних лав, що сприяло зростанню їх професійного рівня. Під час перебування групи працівників автомобільного транспорту на Великоолександрівському автокомбінаті (1984 р.) вивчався досвід організації бригадної роботи водіїв і ремонтників, перевезення дрібних вантажів, вантажних таксі, економії мастильних матеріалів і пального [20].

Важливим наслідком поглиблення і удосконалення дружніх зв'язків між виробничими колективами поріднених регіонів у 70-80-х роках було встановлення прямих контактів між підприємствами, установами, науковими і навчальними закладами. Але партнерські зв'язки між ними різнились - це могла бути як глибока виробнича кооперація, так і епізодичні контакти. Виходячи з цього критерію, даний процес можна розділити на три етапи. На першому етапі відбувались ознайомлювальні поїздки, ішов пошук підходів один до одного, визначався предмет співпраці та взаємні можливості. На другому етапі партнери домовлялись про спільну виробничу програму. Третій етап - створення спільних підприємств, які дають найбільшу взаємовигоду сторонам. Застосовуючи дану класифікацію, можна зробити висновок, що в досліджуваний період співробітництво між виробничими підприємствами України і Болгарії успішно пройшло два етапи. Наприкінці 1987 р. було створено спільне радянсько-болгарське об'єднання "Паром", і ця подія поклала початок третьому етапу розвитку прямих зв'язків між порідненими підприємствами України і Болгарії [21].

Значна частина підприємств поріднених з Болгарією областей України розвивали прямі зв'язки на договірній основі. Як правило, договори заключались на термін від двох до п'яти років. Досвід показав, що найбільш ефективно співробітництво розвивається в тому випадку, коли зв'язки налагоджувались як по галузям, так і на місцевому рівні. В такому випадку воно найбільше сприяло спеціалізації і кооперації, укріпленню зв'язків між колективами.[22] Як приклад можна навести успішне співробітництво між комбінатом "Хіммаш" болгарського міста Хаскова і науково-виробничим об'єднанням ім. М.Фрунзе в м. Суми. Зв'язки між працівниками цих підприємств розвивались, як по галузевому, так і по регіональному напрямках. [23]

Ефективними і цікавими були різноманітні форми зв'язків між молоддю України і Болгарії, зокрема можна назвати систематичний обмін студентськими будівельними загонами. Але ця тема потребує окремого дослідження.

Необхідно відзначити, що зв'язки між порідненими підприємствами в 70-80-роках ХХ ст. розвивались якби копіюючи ті зв'язки, що склались між країнами, але не місцевому рівні. Так, партійні зв'язки розвивались по системі обком - окружком, облпрофрада - окрпрофрада, обком комсомолу - окружком болгарської спілк молоді.

Сьогодні можливо констатувати, що далеко не всі форми співробітництва між Україною та Болгарією в минулі роки витримали перевірку життям, і не всі з них можна застосувати в нових умовах ринкових відносин. Але зрозуміло, що розвитої зв'язків з іншими країнами - об'єктивна потреба часу. Тому необхідно уважно вивчати набутий досвід і вміло його використати для поглиблення інтеграційних процесів у інтересах народу України.

Джерела та література

1. Породненные социалистическим интернационализмом. - К, Наукова думка, **1980**: Украина во взаимосвязях славянских народов. - К., Наукова думка, 1983; Советско - болгарские отношения. 1977 - 1982: Документы и материалы. - М., Политиздат, **1985**.
2. Ночев П. Навсегда избранным курсом. // Под знаменем ленинизма, 1986, №15, с. 87.
3. Центральний державний архів Громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО), ф. 1, оп. 32, спр. 140, арк. 193.
4. Державний архів Сумської області (далі - ДАСО), ф. 4, оп. 24, спр. 40, арк. 32 - 36.
5. ДАСО, ф. 4, оп. 38, спр. 52, арк. 71 - 72.
6. Державний архів Херсонської області (далі - ДАХО), ф. 46, оп. 14, спр. 51, арк. 46 - 50.
7. Наддніпрянська правда, 1985, 23 жовтня.
8. ЦДАГО, ф. 1, оп. 32, спр. 334, арк. 53 - 55.
9. ЦДАГО, ф. 1, оп. 32, спр. 138, арк. 211.
10. ДАХО, ф. 46, оп. 15, спр. 371, арк. 84 - 87.
11. ДАХО, ф. 46, оп. 15, спр. 371, арк. 88.
12. Державний архів Автономної Республіки Крим (далі - ДААРК), ф. 1, оп. 4, спр. 2208 арк. 15.
13. ДААРК, ф. 1, оп. 4, спр. 2208, арк. 20-22.
14. Дружбата със съветските народи при изграждане на развито социалистическото общество в НР България: Сборник / науч. Ред.: Грую Манафов. - София: Академ. За обществени науки и социално управление при ЦК БКП, 1985, с. 113.
15. ДАХО, ф. 46, оп. 18, спр. 145, арк. 35, 68.
16. ДАХО, ф. р - 1979, оп. 11, спр. 104, арк. 39.
17. ДАХО, ф. 46, оп. 18, спр. 53, арк. 18, 42.
18. Знаменська М. В. Роль українського відділення Товариства радянсько - болгарської дружби у зміцненні інтернаціонального співробітництва трудящих // Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн. - К, 1985. вип. 11, с. 15.
19. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ). ф. 2605, оп. 9, спр. 647, арк. 3.
20. Там же.
21. Рабочая газета, 1988, 6, 7 января.
22. Тодоров Г. Българо - съветска дружба през етапа на изграждане на зрелия социализъм. Априлски измерения. - София: Из-во на Отечествения фронт, 1985. - с. 119.
23. Папазов И. Братска дружба, всестранно сближаване. - София: Из-во на Отечествения фронт, 1987. - с. 114.

Статья посвящена исследованию процесса развития сотрудничества между породненными городами и регионами Украины и Болгарии в 70-80-е годы ХХ века. В ней рассматриваются основные этапы установления связей между областями Украины и округами Болгарии, формы такой работы, ее результаты. Автор приводит конкретные примеры сотрудничества предприятий и организаций обеих стран.

фамилии отдельных людей, наиболее активно участвующих в этом процессе, количественные показатели. В статье использованы документу из центральных и областных государственных архивов Украины и материалы периодической печати исследуемого периода.

С.В.Пронь

ПІДГОТОВКА МИРНОГО ДОГОВОРУ З ЯПОНІЄЮ 1951 РОКУ І ТАКТИКА АМЕРИКАНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ: ТРИУМФ США АБО ПОРАЗКА СРСР? (НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ)

Ретельний аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури (праці Усачова І., Петрова Д., Славінського Б., Кутакова Л., Кеннана Д., Ачесона Д., Еллісона Д...) [2, 4, 5, 29, 3, 22, 31], свідчить, що продовження тривалої окупаційної політики, щодо Японії, після закінчення Другої світової війни не входило до планів Сполучених Штатів з багатьох обставин. По-перше, подальша окупація спричинила б невдоволення в Японії і посилила антиамериканські настрої в країні, а це створювало певні політичні труднощі для американської адміністрації. По-друге, цілі окупаційної політики в Японії (з 1946 до початку 1950-х років) вже були досягнуті: в економічному та політичному плані країна знаходилась під належним контролем США (необхідно згадати діяльність штабу генерала Макартура відносно реформ у Японії, розробку проекту Конституції та її прийняття у 1947 році). По-третє, на думку Вашингтона, окупована Японія не могла бути тією рівноправною, насамперед, у військовому відношенні, партнеркою Сполучених Штатів, до ролі якої вони готували її на той час. Як вважав професор Каліфорнійського університету Д. Маклеллан, мирний договір з Японією був необхідний тому, що «кінець окупаційного статусу ...повернув би її на необхідне місце в міжнародному співтоваристві і сприяв би нормальним відносинам між сполученими Штатами та Японією» [1].

Загальноприйнято, що вперше питання про мирний договір з Японією було підняте представниками США у 1947 році. Так, у книзі доктора історичних наук, відомого радянського дипломата Усачова І.І. «Джон Фостер Даллес» стверджував, що «відділ планування політики у Держдепартаменті приступив до роботи з питання мирного договору з Японією ще у 1947 році» [2]. При цьому Усачов І. посилається на мемуари американського дипломата Джона Кенна [3]. Не менш відомий вчений-історик радянських часів Петров Д. висловлює інше: «... Сполучені Штати приблизно з середини 1949 року почали підготовку мирного договору, яка пішла особливо швидкими темпами після початку війни у Кореї і проголошення курсу на негайну та широку ремілітаризацію Японії» [4].

Ці ствердження, на думку автора статті, не відповідають дійсним фактам. По-перше, в надрукованому у 1996 році дослідженні російського вченого Бориса Славінського наводяться дані про те, що Держсекретар Дж. Бірнс послався на думку Президента США Ф.Д.Рузвельта, який наполягав на тому, що остаточне рішення передачі Радянському Союзу південної частини Сахаліну та Курильських островів може бути досягнуте тільки на мирній конференції. При цьому Рузвельт відштовхувався від рішень Ялтинської угоди [5]. Виходячи з цього, можна припустити, що ідея проведення конференції і підписання мирного договору з Японією належить Ф. Рузвельту, яку він висловив ще на початку 1945 року. По-друге, думка скликання мирної конференції по Японії була підтверджена 22 січня 1946 року на прес-конференції в.о. Держсекретаря США Д. Ачесоном [6]. Більш того, саме Ачесон у